RITA GRĀVERE

LATVIJAS ANTROPOLOĢIJA LAIKMETU GRIEŽOS (atskats uz antropoloģisko pētījumu pārmantojamību Latvijā 20. gadsimtā)

Antropoloģijas attīstībai Latvijā ir samērā gara attīstības vēsture. Kopš pirmo antropoloģiska rakstura darbu parādīšanās Latvijā apritējuši vairāk nekā 100 gadu. Ielūkojoties šai visai garajā antropoloģisko pētījumu vēstures gaitā, to var gan pēc pētniecības virzieniem, gan izpētes mērķiem, hronoloģiski iedalīt vairākos lielos pētnieciskās attīstības etapos, katru ar savu specifiku un vienlaikus ar zināmu tendenci uz pētniecisko pārmantojamību. Turklāt šie attīstības posmi, kā tas ir visā Latvijas zinātņu vēsturē, nosacīti ir saistīti ar dažādām pētniecības tradīcijām un pat skolām.

Atšķirībā no sabiedriskajām zinātnēm, arī arheoloģijas, antropoloģijā, kas veidojusies dabaszinātņu klēpī ar tai piemītošajiem striktajiem metodiskajiem principiem, nekad nav prevalējuši kādas skolas noteiktie nezinātniski (politiski) mērķi vai uzdevumi, lai arī tos pētnieki reizēm nepostulētu.

Antropoloģija kā zinātne Eiropā veidojās 19. gs. otrajā pusē, kad sabiedrībā krasi pieauga interese par cilvēka rasēm un to sistemātiku. Šajā laikā Eiropas lielākajās pilsētās, un vispirms jau Parīzē 1859. gadā, pēc tam Londonā 1863. gadā un Maskavā 1864. gadā tiek dibinātas Antropoloģiskās zinātniskās biedrības un muzeji, attīstās un pilnveidojas antropoloģisko pētījumu metodika. 1846. gadā arī Rīgā Dabas pētnieku biedrība, kas pati izveidojās 1845. gadā, dibina savu muzeju,¹ kas kļuva par galveno zinātniskā materiāla uzkrāšanas un dabaszinātņu popularizēšanas bāzi. Rīga zinātnisko tradīciju ziņā vienlaikus saistīta gan ar vācbaltiešiem un Eiropu, gan arī ar Maskavas universitātes Dabas pētnieku biedrības darbību, it īpaši pēc 1875. gada. 19. gadsimta pēdējā trešdaļā Krievijas jaunie zinātniskie centri sāk propagandēt un izvērst plašu Krievijas impērijas tautu izpētes programmu. 1878. gadā iznāk albums par Krievijas tautām, starp kurām minēti arī latvieši un dots to apraksts.² Tomēr, šķiet, pareizāk būtu pirmo visagrāko Latvijā uzsāktu antropoloģisko darbību saistīt ne tik daudz ar vācbaltiešu skolu kā tādu, bet gan ar atsevišķu ārstu pētnieku uzsāktajiem antropometriskajiem pētījumiem 19. gs. 70. gados. Šai ziņā paradoksāli, ka ievērojamā vācu anatoma R. Virhova darbība, kas iekrīt šajā laikā, vairāk saistāma nevis ar antropoloģisko, bet drīzāk ar arheoloģisko celvedi,

kas iznāca 1877. gadā.³ Tajā gan sniegti atsevišķi norādījumi par latviešiem, tomēr šis darbs, kā arī paša R. Virhova darbība Latvijā nav atstājusi dziļākas pēdas Latvijas antropoloģijā.

1979. gadā Tērbatā vienlaikus publicēti divi antropoloģisko pētījumu rezultāti: viens par latviešiem,⁴ otrs – lībiešiem.⁵ Šajos darbos pirmoreiz, pretendējot uz zināmu zinātniskumu, jo lasītājs tiek iepazīstināts arī ar pētījumu metodisko pusi, pēc 62 dažādām galvas un somatiskajām pazīmēm izmērīti un aprakstīti 100 Liepājas apriņķa latviešu, kā arī 100 Ventspils apriņķa lībiešu. Līdz ar to šie divi pētījumi ievada dzīvo cilvēku antropometriskos pētījumus Latvijā, kuri jāvērtē kā sākums antropoloģijas nozares somatoloģijas attīstībā.

Mazliet vēlāk – 1885. gadā un 20. gs. pašā sākumā – arī Tērbatā iznāk divi vēl šodien nozīmīgi pētījumi par senajiem Latvijas iedzīvotājiem. Tie iezīmēja un ievadīja vēl kāda antropoloģijas virziena – kranioloģijas attīstību. Viens no tiem – P. Zommera pētījums satur Ziemeļlatvijā situētā Riņņu kalna seno iedzīvotāju mērījumus,⁶ otrs – R. Veinberga pētījums aptver Gaujas lībiešu izrakto galvaskausu mērījumus.⁷

Šodien, atskatoties uz šiem pirmajiem Latvijas antropoloģijas zinātnes soļiem, jāatmet kā novecojuši latviešu un lībiešu etnogenēzes skaidrojumi, bet jāuzsver šo darbu zinātniskums, kas bāzējās uz noteiktiem metodiskiem principiem. Jāizceļ arī pats šo darbu parādīšanās fakts, kas zinātniskajā aprītē vispirms ievadīja un Eiropu iepazīstināja ar līdz tam praktiski nepazīstamām tautām – latviešiem un lībiešiem, izdalot tās no kopējā Krievijas impērijas iedzīvotāju sastāva. Tāpēc šo darbu nozīme ir paliekoša ne tikai Latvijas antropoloģijas vēsturē, bet tie ir svarīgi vēl joprojām kā antropoloģijas un vēstures avots.

Otrs antropoloģisko pētījumu posms Latvijā nenoliedzami saistās ar vēlāko, t.s. latviešu nacionālo skolu, kuras darbības laiks aptvēra laiku no 1920. līdz 1944. gadam.⁸ To dibināja un līdz 1924. gadam arī vadīja zviedru anatoms un antropologs Gastons Bakmanis. Balstoties uz dziļām antropoloģisko pētījumu tradīcijām Zviedrijā, G. Bakmanis ne tikai pats uzsāka latviešu antropoloģisko izpēti,⁹ bet arī izaudzināja vairākus latviešu mediķus antropologus. Zīmīgi, ka, neskatoties uz savu antropoloģisko mīlestību – somatoloģiju, kurai viņš pievērsās pats, viņa audzēkņi uzsāka arī pirmos nozīmīgos kranioloģiskos izpētes darbus. Te jāmin J. Prīmaņa pirmais un joprojām aktuālais pētījums par Limbažu apriņķa Pāles 14.–17. gs. kapsētas galvaskausiem,¹⁰ kurš pavēra vēl vienu lappusi lībiešu tautas vēsturē un antropoloģijā. Šā laika Latvijas antropoloģijas centrs bija un palika Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātes Anatomijas katedra, Anatomijas institūts un muzejs, kurā apvienojās visi tālaika zinātniskie spēki. No 1928. līdz 1944. gadam to vadījis prof. J. Prīmanis. Tas bija nacionālas valsts un tās iedzīvotāju kultūras un nacionālās zinātnes pacēluma posms. Latviešu antropoloģiskā skola ar tās pamatos ieliktajām stiprajām Eiropas zinātniskajām tradīcijām auga un attīstījās vairākos virzienos. G. Bakmanis uzsāka sistemātiskus latviešu tautas antropoloģiskās izpētes darbus. Jau būdams Zviedrijā, viņš apkopoja latviešu somatoloģisko materiālu

no 17 Latvijas apriņķiem un 5 lielākajām pilsētām.¹¹ Zīmīgi, ka izpētes vieta tika izvēlēta, vadoties pēc arheoloģiskajām liecībām par seno latviešu un lībiešu cilšu apdzīvotajām teritorijām, kuru ģeogrāfiskajos ietvaros izvērtēts arī latviešu antropoloģiskais raksturojums.

30. gadu otrajā pusē jau bija uzkrājušies arī viņa skolnieku un sekotāju izpētes materiāli par latviešiem. Minēsim N. Fuksa (Caunas) veiktos Latgales latviešu mērījumus,¹² P. Lapsas antropoloģiskās liecības par Bauskas¹³ un Kurzemes dienvidrietumu daļas latviešiem,¹⁴ kā arī A. Miltiņa un K. Arāja 1932. gadā veiktos antropoloģiskos pētījumus par 105 Vidzemes piekrastes iedzīvotājiem.¹⁵ 1937. gadā vācu valodā iznāk T. Vītola apkopojošs pētījums par Tukuma-Talsu apriņķa latviešu antropoloģisko veidolu¹⁶.

Šo darbu klāstā īpaši jāizceļ plašais un vēl šodien nozīmīgais toreizējā Latvijas Universitātes Anatomijas institūta subasistenta J. Vildes pētījums par Kurzemes lībiešiem, kurš turklāt ir viens no pirmajiem šāda veida antropoloģiskajiem darbiem. Pēc prof. G. Bakmaņa ierosinājuma, J. Vilde 1922. gada vasarā apstaigāja Kurzemes lībiešu ciemus un pēc visai plašas somatoloģiskas programmas izmērīja 372 cilvēkus.¹⁷ Ievērtību pelna ne tikai lībiešu sniegtais raksturojums, bet arī izdalītie divi dažādi antropoloģiskie tipi. Šos tipus šķir vairākas pazīmes, starp kurām kā nozīmīgākās jāmin sejas platums un vaigu kaulu dažādā izvīrējuma pakāpe. Samērojot lībiešu antropoloģisko raksturojumu ar citām tautām, autors atzīst lībiešu somātisko līdzību ar karēļiem, gan pieminot visai svarīgu niansi, ka "*starp lībieši un latvieši somatiskā ziņā ir vairāki līdzības, nekā starp lībieši un estieši (igauņi)*." Tādējādi jau tolaik bija pamanīta un aprakstīta lībiešu integrācijas tendence latviešu vidū.

1939. gadā Medicīnas fakultātes Anatomijas institūta kolektīvs sazinā ar toreizējo Tautas dzīvā spēka pētniecības institūtu uzsāka īstenot visaptverošu latviešu tautības valsts iedzīvotāju izpētes programmu ar tajā ietvertajiem vairākiem demogrāfijas, migrācijas un sociālās antropoloģijas jautājumiem.¹⁸

1939. gadā šie pētījumi aizsākās Zemgalē kā pirmajā no Latvijas novadiem. Diemžēl tuvojošos politisko izmaiņu dēļ materiāli palika npublicēti¹⁹, un uzsāktais darbs tika pārtraukts. Tā bija viena no Latvijas antropoloģijas skolas uzsāktajām plašajām pētījumu programmām, lai nākotnē kopā ar citu nozaru mediķiem apkopotu datus par latviešu tautas dzīvo spēku, dotu tā raksturojumu, iedzimtības specifiku, vērtētu paaudžu ataudzes iespējas un kopumā visas valsts mērogā iestātos par cilvēku veselības aprūpes uzlabošanu. Tā bija šīs paaudzes mediķu dziļā sāpe par dzimstības samazināšanos valstī un sava pienākuma izpratne pret savu tautu, kas pelna visdziļāko cieņu un atzinību vēl šodien. Kopumā Latvijas antropoloģijas skola laikā no 1920. līdz 1940. gadam izmērīja apm. 3000 cilvēku. Un tieši mūsdienu iedzīvotāju antropoloģiskā rakstura ziņas ir tas vērtīgākais un nozīmīgākais, ko šīs skolas pārstāvji mums atstājuši.

Varbūt ne tik daudz šīs programmas ietvaros, kā kopējā antropoloģiskās izpētes kontekstā, jāizceļ prof. J. Priņa ierosinātais un Lūcijas Jērumas-Krastiņas īstenotais plašākais un vēl vienīgais mūsu antropoloģijas vēsturē latviešu

13001

L. Ū. Medicīnas fakultātes anatomijas institūts.

Ankete № A 523 Fot. № 446-13(4/2) Člstraksta № A 83Uzvārds un vārds Almanis Vilis Dzimš. datums 34gDzīves vieta Beizem p Nodarbošanās laucisIzglītība 50g sk Tīcība lvDzimš. vieta Svīķu pĢimenes stāvoklis: neprec.; prec. 25g; atr. _____; šķirt. _____Sievass vārds Slīva Pirmānija dzimš. vieta Svīķu p vec. 34gBērnu skaits un vecums. Dēli: 1 meitas: 1Istenieku skaits. Brāļi: 2 māsas: 3

Vārds	Dzimš. vieta	Vecums	Val. v. dzīvo	Nāves cēlo- nis
Tēva <u>Fanis</u>	<u>Beizem</u>	<u>41</u>	<u>mā</u>	<u>mēnu pārāk</u>
Mātes <u>Paulīne dz. Pionts</u>	<u>Itaure</u>	<u>52</u>	<u>jā</u>	<u>—</u>
Tēva tēva <u>Indriķis</u>	<u>Beizem</u>	<u>50</u>	<u>mā</u>	<u>ind slim</u>
„mātes <u>Lizete dz. Lingvins</u>	<u>—</u>	<u>42</u>	<u>„</u>	<u>rec.</u>
Mātes tēva <u>Kristaps</u>	<u>Itaure</u>	<u>?</u>	<u>„</u>	<u>?</u>
„mātes _____	_____	_____	_____	_____

Seja: 1. rombiska, eliptiska, ovāla, apaļa, stūrainā; 2. lēzena, vidēji velveta, stipri velveta. VPiere: 1. stāva, iesilpa, silpa; 2. velveta, lēzena, ledobota.Valgu kaulu apvidus: vidēji, stipri izliekts.Acs apvidus: Acs sprauga: taisna, silpa; epicanthus.Deguns: Sakne: 1. šaura, vidēji plata, plata; 2. lēzena, vidēji augsta, augsta.Mugura: leikta stipri, taisna, izliekta stipri, vilgana. 4 per.Nāsis: mazas, vidējas, ilgas.Mutes apvidus: Mute: 1. maza, vidēja, liela; 2. procheilla, orthocheilla, opistocheilla.Padegunes rēva: dziļa, sekla, trūkst. Deguna-lūpu rēvas: vājas, vidējas, stipras.Zoda-lūpas rēva: vāja, vidēja, stipra.Zods: 1. vājš, vidējs, stiprs; 2. šaurs, vidēji plats, plats.Ausis: 1. mazas, vidējas, lielas; 2. piegulošas, atgulošas.Darvina pāugurītis: 1. laba, kreisā pusē; 2. vājš, vidējs, stiprs.Auss līpiņas: 1. mazas, vidējas, lielas; trūkst; 2. brīvas, pieaugušas.

Konstitūcija: leptosoma / atletiska, pikniska.

Tela subcutāna: plāna, videja, bieza.

Ādas krāsa: gaiša, iedzeltāna, melnīgāneja.

Acu krāsa № 15 Matu krāsa № 0 Matu forma: gluda, plāsti, īsti viļņaina, cirtaina, sprogaina.

Svars	168,6	Plaukstas platums	
Kermeņa garums	173,9	Pēdas garums	
Tragion'a augstums	136,9	" platums	19,1
Mentum'a	89,0	Lielākais galvas garums	15,4
Suprasternale		Lielākais galvas platums	10,6
Symphysion'a		Mazākais pieres platums	14,5
Tibiale	156,6	Arcus zygomatici attālums	11,5
Aeromion'a	94,7	Apakšžokļu leņķu	12,4
Radiale		Morfologiskais sejas garums	5,3
Iliospinale		Deguna garums	3,6
Stylian'a	59,5	Deguna platums	
Dactylion'a	148,5	Iekšējo acs kakt. attālums	
Roku izplēsmē	86,0	Ārējo	
Sēdu garums	27,5	Mutes	
Plecu platums	25,5	Galvas horizontāla aploce	
Distantia cristarum		Krūšu aploce	
Distantia spinarum			

Asinsgrupa

Piezīmes:

Datums 20. VI 39.

Novērotājs

K. Ancep
M. Križs

Viļa Ulmaņa antropoloģiskā anketa

sievietes portretējums.²⁰ Viņa izmērīja un aprakstīja 1000 sieviešu dažādās Latvijas vietās, sniedzot to antropoloģisko raksturojumu un izdalot tipus.

L. Jēruma-Krastiņa pievērsās arī tik aktuālai un nepieciešamai programmai, kā skolu jaunatnes fiziskā tipa izpēti.²¹ Līdz ar to arī bērnu un jauniešu fiziskā antropoloģija kā specifisks antropoloģijas virziens sāka attīstīties Latvijā. Šajā laikā sekmīgi tika veikti arī Latvijas senāko iedzīvotāju kranioģiņiskā un osteoģiņiskā materiāla pētījumi. Latvijas valsts uzsāktā kultūras un izglītības politika sprauda sev par mērķi izpētīt latviešu tautas vēsturi, it īpaši tās senāku, pirmsvācu posmu, lai celtu savu valsts iedzīvotāju pašapziņas un valsts apziņas līmeni. Līdz ar to 20.–40. gados izvērās samērā plaši arheoloģiskie izrakumi, kuros iegūtie cilvēku kauli tika savākti un nodoti kā antropoloģiskas kolekcijas Anatomijas muzejam. Tieši tajos gados tika izpētīti un arī publicēti latgaļu²² un zemgaļu²³ kranioģiņiskie materiāli, kā arī veiktas pirmās osteoģiņiskā materiāla studijas.²⁴ Tomēr tās nelielās, bet ļoti nozīmīgās kolekcijas, kas tika apstrādātas un publicētas tajā laikā, savā ziņā vēl šodien ir unikālas, jo līdzīgu materiālu Latvijā vai nu nav nemaz, vai arī tie ir ļoti trūcīgi.

1940. gada politisko pārmaiņu dēļ šis darbs tika pārtraukts. Daļa kolekciju tika paspordizētas, tā arī nepaspējot tās publicēt. Kopumā vērtējot šā laika Latvijas antropoloģijas skolas paveikto, bez minētajām zinātniskajām programmām un darbiem, īpaši jāizceļ un jāakcentē tās kultūrizglītojošā darbība. Tā sākās jau 20. gados ar vairāku lielu kultūrvēsturisku apcerējumu, arī Latvju Dainu izdevumiem, kuriem ievadrakstus lasītājiem saprotamā valodā, bez zinātniskiem terminiem rakstīja tā laika izcilākās zinātniskās personības. Kā pirmo šāda veida publikāciju var minēt J. Vildes “*Par latviešu antropoloģiju*”, kas ievietots žurnālā *Daba*²⁵, arī Jēkaba Prīmaņa visai oriģinālos un savdabīgos Latvju Dainās sastopamo cilvēku antropoloģiskos portretējumus,²⁶ kā arī apceri par latviešu antropoloģiskajām īpašībām.²⁷ Pats profesors kādā publikācijā, kas ievietota izdevumā *Sējējs*, vienīgi nožēloja, ka līdz šim nebija parādījušies darbi t.s. psiholoģiskajā antropoloģijā.²⁸

Protams, tas bija laiks, kad arheoloģiskā materiāla vēl bija maz, tie nepietiekami raksturoja Latviju un tās iedzīvotājus dažādos kultūrvēsturiskajos apgabalos. Taču audzinošā un izglītojošā pieeja šodienas skatījumā ir pārņemšanas vērtā. Kā pretmets šai svarīgajai funkcijai jāmin arī tas, ka J. Prīmanis uzrakstīja pirmo un pagaidām Latvijā vienīgo mācību līdzekli antropoloģijā – “*levads antropoloģijas metodikā (somatoloģija, somatoskopija)*”.²⁹

1938. gadā prof. J. Prīmanis publicē arī savu pārskatu par antropoloģijas attīstību Latvijā,³⁰ kura devumu var raksturot ar devīzi “Zinātne tēvzemei”. Kā pēdējo šās skolas pārstāvju veikumu antropoloģijā, kurš grāmatas veidolā iznāca zīmīgajā 1940. gadā, jāmin ārsta kapteiņa Viļa Deruma darbs “*Latviešu ķermeņa uzbūve laika perspektīvā*”,³¹ kas pagaidām ir vienīgais tāda līmeņa pētījums Latvijā. Tajā autors apkopo 48 962 Vidzemes, Kurzemes un Zemgales jauniesaucamo antropometriskos datus, un salīdzina tos ar Valsts vēstures arhīvā

LU Anatomijas institūta darbinieki. 20. gs. 30. gadi.

1. rindā centrā J. Pīmanis, 2. rindā pirmie no labās puses – K. Arājs un N. Cauna

atrodamajiem 19. gs. beigu karaklausības dokumentos fiksētajiem līdzīgiem materiāliem, kā arī praktiski visu toreizējās Eiropas tautu tolaik pieejamajiem datiem. Šodien varbūt pat pārsteidz visplašākā apjomā šeit atrodamās ziņas, kas saistītas ar laikmeta pārmaiņu procesiem, arī sociālās antropoloģijas liecības. Latvijas antropoloģijā līdz šim nav otra tik izsmeljoša darba par šo tematu.

Mainoties politiskajai varai, jaunā Padomju Latvijas valstiskuma forma diktēja arī savas kultūras un izglītības politikas nostādnes. Viens no šīs jaunās kultūrpolitikas aspektiem sabiedriskajās zinātnēs bija seno baltu un slāvu cilšu, vēlāk latviešu un krievu kultūrvēsturisko sakaru un likteņa kopības uzsveršana. Tomēr vienlaikus ar Baltijas valstu pievienošanu Padomju Savienībai bez citiem nospraustajiem mērķiem parādījās arī tīri zinātniska interese par jauno republiku iedzīvotājiem. 1952. gadā PSRS ZA Etnogrāfijas institūta pētnieku vadībā tika organizēta Baltijas kompleksā etnogrāfiskā un antropoloģiskā ekspedīcija, kas darbojās līdz 1954. gadam, bet pētījumu materiāli publicēti 1959. gadā.³²

Sākot ar 1950. gadu tā laika padomju zinātniskajā literatūrā parādījās virkne rakstu, kuros apskatīti Padomju Baltijas tautu etnoģenēzes jautājumi, kas risināti, balstoties uz etnogrāfiskajiem un antropoloģiskajiem materiāliem. 1955. gadā speciāli Padomju Baltijas etniskās vēstures problēmām tiek organizēta apvienota arheologu, etnogrāfu un arheologu konference, kurā viens no pamatreferātiem bija veltīts Padomju Baltijas tautu etniskās vēstures pamatproblēmām.³³ Cik ļoti svarīgi bija toreiz "zinātniski" pamatot baltu-slāvu tautu kopīgo cilmi bez jau minētajiem pasākumiem liecina 1954. gadā iespiestais valodnieciska satura darbs par slāvu un baltu valodniecisko kopību.³⁴

Pateicoties to Igaunijā un Lietuvā palikušo zinātnieku aktivitātēm, kuri no jauna uzsāka vai, pareizāk būtu sacīt, turpināja (varbūt vienīgi ar nelielām nodevām jaunajam režīmam) iepriekšējos gados arheoloģijā un etnogrāfijā sasniegtā veikuma aizstāvēšanu, Baltijas senvēstures tradīcijas savā kopvirzībā attīstījās akadēmisko normu garā. Vispirms jau jāmin igauņu profesora H. Mooras aktīvā zinātniskā darbība,³⁵ kurš kopā ar igauņu antropoģi K. Marku un valodnieku P. Āristi nopamatoja Baltijas tautu etnoģenēzes teoriju, kas gandrīz nemainītā veidā pastāvēja līdz pat 20. gadsimta 70. gadiem.³⁶ Tā pamatojās uz baltu un somu cilšu arheoloģiskajiem un antropoloģiskajiem materiāliem, kas, izvērtējot tos Austrumeiropas ģeogrāfiskajā telpā, arī ļāva nopamatot somu tautu cilmi ar 3. gt. p.m.ē. Austrumbaltijā ienākušajām ķemmes-bedrīšu keramikas ciltīm, bet baltu pirmsākumus saistīt ar 2. gt. p.m.ē. ienākušajām auklas keramikas jeb laivas cīrvju kultūras ciltīm, identificējot tās kā pirmbaltus.

Baltijas kompleksā ekspedīcija, kuru vadīja izcilais krievu zinātnieks N. Čebok-sarovs, divu gadu laikā izmērīja 13 latviešu, Dundagas lībiešu grupu, 13 igauņu un lietuviešu tautības grupas. Tās materiāli pirmoreiz tika skatīti un izvērtēti jau ļoti plašā teritorijā. Atbilstoši pazīmju ģeogrāfiskai mainībai izdalīti noteikti antropoloģiski kompleksi un mēģināts skaidrot šo kompleksu savstarpējās attiecības ar etniskajām grupām.

Šis kompleksās ekspedīcijas sastāvā savu zinātnisko un praktisko antropologa darbību uzsāka toreizējā PSRS ZA Etnogrāfijas institūta aspirante R. Denisova. Par viņas pirmo izpētes objektu kļuva lībieši,³⁷ šodien jau laikam varam teikt, pēdējie etniskie lībieši. Tādējādi ar lielo – vairāk nekā 30 gadu – atstarpi veiktie antropoloģiskie pētījumi Kurzemes jūrmalas ciemos ļauj visai precīzi fiksēt lībiešu integrācijas, arī emigrācijas un migrācijas procesus.

Šogad antropoloģei profesorei Raisai Denisovai jubileja.³⁸ Viņa atskatās uz gandrīz 40 darba gados paveikto. Dzimusi 1930. gadā Tilžas pagasta Jaunkaktiņu mājās, beigusi Kārsavas latviešu ģimnāziju, jaunā meitene pēc kara devās mācīties uz Maskavu, iestājās Maskavas universitātes Bioloģijas fakultātē, specializējās antropoloģijā.

1962. gadā R. Denisova uzsāka darbu toreizējā Latvijas PSR ZA Vēstures institūtā. Viņa ne tikai uzsāka savu patstāvīgo antropoloģiskās izpētes darbību, bet faktiski iesāka vēl vienu antropoloģiskās pētniecības loku Latvijā, liekot pamatus vēl vienai antropoloģijas skolai. Apstākļi bija izveidojušies tā, ka 1940. gada politisko pārmaiņu dēļ daļa antropoloģisko kolekciju, kas atradās Anatomijas muzejā Anatomikumā, tika pasportizētas, bet paši pētnieki aizklīduši svešumā. Tādējādi antropoloģiskās pētniecības darbs bija jāsāk no jauna. Tā aizsākās vēl viens plašs daudzpusīgs daudznozaru Latvijas antropoloģijas attīstības loks, kas pēc savas būtības lika pamatus vēsturiskajai antropoloģijai.³⁹

Pirmajās pēckara desmitgadēs Latvijas PSR Vēstures institūta arheologi pamazām uzsāka sistemātisku arheoloģiskās pētniecības darbu, kura rezultātā sāka krāties un papildināties kranioloģiskās kolekcijas. Līdz ar to pati dzīve piespieda jauno pētnieci uzsākt tieši kranioloģiskos pētījumus, lai gan līdzšinējā zinātniskā interese bija saistīta ar austrumlatviešu un austrumlietuviešu izpēti, kas arī kļuva par viņas kandidāta disertācijas tematu.⁴⁰ Līdz pat 60. gadu beigām kranioloģija bija vadošo antropoloģijas nozare jaunajā ZA Vēstures institūtā. Antropoloģijas centrs bija pārvietojies un līdz ar to attiecīgi mainījās arī antropoloģijas pētnieciskie virzieni.

10 gadu laikā, no 50. gadu beigām līdz 70. gadu sākumam, sakarā ar vairāku Daugavas HES spēkstaciju celtniecību un to ziņā atrodošo arheoloģiskos pieminekļu izpēti, Vēstures institūta Arheoloģijas nodaļas fondos tika uzkrāts plašs un zinātniski visai nozīmīgs kranioloģiskais materiāls. Minēsim nozīmīgākās kranioloģiskās sērijas – Kivtus⁴¹ un Lejasdopeles.⁴² Jaunais samērā daudzskaitlīgais kranioloģiskais materiāls sasaistē ar tālaika austrumlatviešu antropoloģiskajiem datiem ļāva pirmoreiz nopamatot arī austrumlatviešu etniskās vēstures posmus.⁴³

Šajā laikā antropoloģiskajā pētniecībā aizsākās vēl kāda nozīmīga tematika, kas vistiesākā veidā ļāva pievērsties tautu saknēm. Tā saistīta ar akmens laikmeta vissenākajiem iedzīvotājiem. Pirmo materiālu sniedza Ludzas apkārtnes Kreiču neolīta kapulauka izpēte⁴⁴. Tūlīt pēc tam, 1964. gadā tika uzsākta Austrumbaltijā lielākā akmens laikmeta kapulauka – Zvejnieku pētniecība, kas deva ļoti

lielu un izcilu – gan pēc nozīmes, gan kaulu saglabāšanās pakāpes – materiālu.⁴⁵ Ar akmens laikmeta izpēti tematiku sasauca seno baltu cilšu austrumu grupējuma – fatjanoviešu kranioloģiskā materiāla izpēti.⁴⁶ Tas viss deva lielu stimulu akmens laikmeta iedzīvotāju antropoloģiskā sastāva izpētei un līdztekus iespējai izziņāt tautas saknes, palīdzēja atsegt populācijas veidošanās struktūru,⁴⁷ pielietojot paleoantropoloģiskā materiāla izpēti vismodernākās pētniecības metodes.⁴⁸ 1974. gadā iznākušajā žurnālā *Latvijas PSR Arheoloģija* lasītājs varēja iegūt pirmās apkopojošās ziņas par mūsu zemes vissenākajiem iedzīvotājiem, sākot no mezolīta (vidējā akmens laikmeta) apmēram 5. gt. p.m.ē.⁴⁹

70. gadi Latvijas arheoloģijas un līdz ar to arī antropoloģijas attīstībā saistās ar Daugavas lībiešu izpēti, jo laikposmā no 1964. līdz 1974. gadam notika plaši arheoloģiskās pētniecības darbi Rīgas HES zonā⁵⁰. Tieši tad – 70. gadu sākumā – Latvijas antropoloģija bagātinās ar savu pirmo, tiesa gan visai nelielo, Daugavas lībiešu kranioloģisko kolekciju.⁵¹ Lībiešu antropoloģiskajā izpētē tas bija liels solis uz priekšu, reizē apliecinot zinātnisko pētījumu un to veikušo paaudžu pārmantojamību. Tad arī savu īsto nozīmi un aktualitāti atgūst kādreiz, turpat pirms 70 gadiem, cita autora paveiktais. R. Denisovas veiktie Daugavas lībiešu mērījumi gandrīz identiski atkārtoja to, ko 20. gs. sākumā publicēja R. Veinbergs, mērot Gaujas lībiešus. Tas bija ne tikai uzticības balsojums kādreiz paveiktajam, bet arī liels solis lībiešu antropoloģiskā tipa un tā savdabības izvērtējumā. Tiesa gan, Vidzemes lībiešu antropoloģiskā izpēte nošķīra tos no Kurzemes lībiešiem un to etniskās vēstures. Tieši antropoloģijai šeit bija identificējošā nozīme, jo kultūra, kā otrs etnosa identitātes rādītājs, šajā gadījumā spēlēja mazāku lomu.

Antropoloģija varēja atsperties uz pagātnē paveikto, kas, neskatoties uz dažādām skolām, apliecināja galveno zinātnes attīstībā – zinātnisko tradīciju pārmantojamību. Līdz pat 60. gadu vidum Latvijas antropoloģijā attīstījās galvenokārt kranioloģiskās pētniecības virziens, kuru noteica gan kolekciju uzkrāšanās, gan arī antropoloģiskās pētniecības sasaiste ar vēsturi.

Tāpat kā 20. gadu sākumā G. Bakmanim, arī R. Denisovas iegūtā speciālā antropoloģiskā izglītība un sapratne, ka tikai paplašinot avotu bāzi iespējams iegūt jaunus svarīgus materiālus un zinātniskos rezultātus, lika viņai 1964. gadā uzsākt vērienīgāko mūsdienu latviešu un lietuviešu antropoloģiskās izpēti darbu. Tas prasīja lielu organizatorisko darbu, iesaistot tajā dažādas antropoloģiskās programmas. Līdzās klasiskajai somatoloģijas programmai⁵² latvieši pirmoreiz tika pētīti arī pēc dermatoglifiskām,⁵³ dažām seroloģijas sistēmām (ABO un MN) un dažos gadījumos arī pēc odontoloģiskās programmas.⁵⁴ Te gan jāatzīst, ka atšķirībā no 1939. gada līdzīgiem pētījumiem, šoreiz gandrīz nemaz netika izveidota sociālās antropoloģijas programma. Iespējams, ka pati sociālistiskā dzīves īstenība ar tās diktātu aizmirst savas, savas dzimtas un tautas saknes noteica to, ka dziļāka ģeneoloģiskā un sociālā izpēte šajā laikā nebija vēlama. Kopumā no 1964. līdz 1971. gadam tika antropoloģiski izpētīti vairāk nekā 6000 baltu cilmes tautu (lietuviešu un latviešu) pārstāvjus.

LU Vēstures institūta Antropoloģisko pētījumu laboratorijas darbinieki. 20. gs. 80. gadi.
No kreisās: I. Šmerliņa, N. Smotrova, R. Denisova, G. Zariņa, R. Grāvere

Šajā sakarā nevar apiet vēl kādu, it kā savrup stāvošu, bet zinātniski nozīmīgu sadarbības projektu ar Somijas Sarkanā Krusta asins pārliešanas dienesta zinātniekiem prof. Nevanlinnas vadībā. Latvijā šo kopdarbu bez prof. R. Denisovas vadītiem antropologu grupas pārstāvjiem palīdzēja realizēt arī Rīgas Asins pārliešanas dienests, ar kura starpniecību tika vākti donoru asins paraugi, kuru analīze tika veikta prof. Nevanlinnas laboratorijā Somijā. Tas deva iespēju latviešiem raksturīgo dažādu gēnu koncentrācijas ģeogrāfisko variāciju skaidrot visas Baltijas reģionā, aizpildot ilgstoši pastāvējušo "balto plankumu" Eiropas gēnu ģeogrāfiskajā kartē.

Tā uzkrājās materiāls antropoloģiskajai "triloģijai" par latviešu izcelsmi,⁵⁵ etnoģenēzes īpatnībām viduslaikos⁵⁶ un mūsdienu latviešiem un lietuviešiem. Ja būtu iznākusi profesores iecerētā trešā monogrāfija par mūsdienu tautu antropoloģiju, kura diemžēl jau 10 gadu guļ izdevniecībā, tad pētnieku rīcībā būtu nepārvērtējams materiāls, lai izvērtētu tās bioģenētiskās pārmaiņas, kādas pārdzīvoja latvieši viena gadsimta laikā. Ar skumjām jāatzīst, ka tā varbūt ir mūsu negatīvā vēsturiskā tradīcija, ka šādu lielu latviešu dzīvā spēka apkopojumu rezultātu publicēšanu vai nu pārtrauc karš vai arī tie nevienam nav vajadzīgi. Tomēr reti kura tauta Eiropā ir tik pamatīgi ik pēc 50 gadiem pēģināta, tiesa gan, reti kura Eiropas tauta ir arī pārcietusi tik katastrofālas sava genotipa pārmaiņas viena gadsimta laikā kā latvieši.

Turpinot skatīt Latvijas antropoloģijas attīstības gaitu Latvijā, jānorāda vēl uz vairākiem apkopojošiem pētījumiem, kādi veikti dažādās antropoloģijas nozarēs pēdējās desmitgadēs. Bez lieliem apkopojošiem darbiem kranioloģijā,⁵⁷ tie veikti arī etniskajā odontoloģijā (zodu antropoloģijā),⁵⁸ samērā sekmīgi izvērstajiem pētījumiem osteoloģijā un vēsturiskajā demogrāfijā.⁵⁹ Tas viss ir profesores R. Denisovas liels nopelns, ka, paplašinot savu zinātnisko darbību, viņa izaudzināja jaunus pētniekus, izveidojot LU Latvijas Vēstures institūta ietvaros Antropoloģisko pētījumu laboratoriju. Tieši šeit savu mājvietu atrada vēsturiskā antropoloģija, un, šķiet, šeit tai arī jāpaliek. Arī starptautiskā zinātniskā sabiedrība ir iepazīstināta ar Latvijas antropologu veiktajiem pētījumiem⁶⁰.

Vienlaikus, atdzīvinot kādreizējos medicīniskās antropoloģijas pētniecības virzienus, jākonstatē, ka arī tā pēdējās desmitgades laikā ir iegājusi jaunā un cerīgā attīstības lokā. Par to liecina gan sekmīgi uzsāktie (varbūt atjaunotie) bērnu un pusaudžu fiziskajā antropoloģijā veiktie pētījumi, gan arī jaunā valsts subsidētā antropoloģijas programma, kas vērsta uz Latvijas armijas karavīru pētniecību.⁶¹ Ļoti sekmīgi tiek siets kādreiz atrisušais pētnieku paaudžu pārmantojamības princips, kas kādreiz Anatomikumā, tagad Jēkaba Prīmaņa Anatomijas muzejā ir atjaunojis 12. marta Jēkaba Prīmaņa piemiņas pasākumus, arī tradīciju atcerēties jau aizgājušo antropologu piemiņu.⁶² Jāpiemin arī visu Latvijas antropoloģijas centros strādājošo pētnieku apvienošanos Latvijas Antropologu asociācijā un pašas asociācijas iesaistīšanos Eiropas Antropologu asociācijā. Kopsim tradīcijas un strādāsim nākotnei! Ar šādu devīzi gribētu beigt savu visai nepilnīgo pārskatu par Latvijas antropoloģiju 20. gadsimtā.

Literatūra un piezīmes

1. Latvijas Dabas muzejs. – Rīga, 1996.
2. Зеленин Д. Обзор рукописей материалов ученого архива Всесоюзного Географического общества о народах Прибалтики (латыши, литовцы, эсты) // Сов. этнография. – М. – Л., 1947.
3. Virchow R. Archäologische Reise nach Livland // Verh. d. Gesellsch. Anthropol., Ethnograph. und Urgeschichte. – Berlin, 1877.
4. Waeber O. Beiträge zur Anthropologie der Letten: Diss. – Dorpat, 1879. – 47. S.
5. Waldhauer F. Zur Anthropologie der Liven. – Dorpat, 1879.
6. Sommer P. Der Rinnekalns und seine Bedeutung für die Anthropologie Livlands // Archiv für die Naturkunde Liv-, Est- und Kurlands: II, B., R., IX. Lf. 5. – Dorpat, 1884.
7. Weinberg F. Über einige Schädeln aus älteren Liven-, Letten- und Estengräber // Sitz. der Estn. Gesellsch. – 1895; Weinber R. Crania Livonica Untersuchungen zur prähistorischen Anthropologie des Balticums // Archiv für die Naturkunde Liv-, Est- und Kurlands: B., XII. – Dorpat, 1902.
8. Lindberga R. Jēkabs Pīmanis and anthropological studies carried out at the Institute of anatomy and histology of the University of Latvia during the period 1920–1944 // *Acta Medico-Historica Rigensia*. – R., 1994. – Vol. II. – 209–220 Pp.; Lindberga R. Museum Anatomiae Jacobi Primani. – Rīga, 1975. – 5.–15. lpp.; 76.–87. lpp.
9. Backman G. Körperlänge und Tageszeit // Upsala Läkareförenings Förhandlingar. – 1924. – XXIX. – 1–2. – S. 99–126; Backman G. Die Körperlänge der Letten. – Upsala, 1924; Backman G. Anthropologische Beiträge zur Kenntnis der Bevölkerung Lettlands // LU Raksti. – 1925. – 12. sēj. – 367.–379. lpp.
10. Pīmanis J. Pāles galvaskausi // LU Raksti. – 1925. – 12. sēj. – 429.–480. lpp.
11. Backman G. Die Augenfarbe der Letten // Lunds Universitets Årskrift. – 1937. – Ad. 2. – Bd. 33. – Nr. 3.
12. Fūks N. Latgales latviešu antropoloģiskās pazīmes. [Rokraksts, glabājas Jēkaba Pīmaņa Anatomijas muzejā.]
13. Lapsa P. Antropoloģiskie dati par Bauskas apkārtnes latviešiem. – Rīga, 1936. [Rokraksts; glabājas Jēkaba Pīmaņa Anatomijas muzejā.]
14. Lapsa P. Latviešu antropoloģiskie tipi Kurzemes dienvidrietumos. – Rīga, 1936. [Rokraksts; glabājas Jēkaba Pīmaņa Anatomijas muzejā.]
15. Miltiņš A., Arājs K. Antropoloģiskie dati par Vidzemes piekrastes apdzīvotājiem. – Rīga, 1938. [Rokraksts; glabājas Jēkaba Pīmaņa Anatomijas muzejā.]
16. Vītols T. Beiträge zur Anthropologie der Letten des Apriņķis Tukums – Talsi // Latvijas Bioloģijas biedrības raksti. – 1936. – 7. sēj.
17. Vilde J. Materiāli par lībiešu antropoloģiju // LU Raksti. – Rīga, 1924. – 11. sēj. 93.–181. lpp.
18. Sk. antropometrisko anketu (att.).
19. Materiāli – (anketas un fotoarhīvs) – glabājas Jēkaba Pīmaņa Anatomijas muzejā.

20. *Krastiņa-Jērums L.* Latvieši no antropoloģiskā viedokļa: Doktora disertācija. – Rīga, 1934.; *Jerum L.* Die Lettin vom anthropologischen Standpunkt // LU Raksti: Med. sērija II, 1. – Rīga, 1935. – 1–195. lpp.
21. *Krastiņa-Jērums L.* Antropoloģiskie dati par latviešu skolu jaunatni // Latvijas Universitātes Raksti: Medicīnas sērija III, 2. – Rīga, 1938.
22. *Knorre G.* Kraniologische Untersuchungen an Schädeln aus Skelettgräbern Lettgallens // Z. Morph. u. Anthropol. – 1930. – Bd. 28. – H. 3. – S. 256–312.
23. *Līcis J.* Kraniologische Untersuchungen an Schädeln altlettischer Stämme. – Rīga, 1939. – 131 S.
24. *Pīlmanis E.* Seno latviešu ķermeņa garums. – Rīga, 1938. [Rokraksts; glabājas Jēkaba Prīmaņa Anatomijas muzejā.]
25. *Vilde J.* Par latviešu antropoloģiju // Daba. – 1925. – 1.–4. lpp.
26. *Prīmanis J.* Latviešu ķermeņa uzbūve Latvju Dainās // Latvju Dainas: 4. sēj. – Rīga, 1929. – 1.–46. lpp.
27. *Prīmanis J.* Latviešu antropoloģiskās īpašības // Latviešu literatūras vēsture: 1. sēj. – Rīga, 1934. *Prīmanis J.* Latviešu antropoloģiskais raksturojums // Latvijas zeme, daba, tauta. – Rīga, 1937. – 3. sēj. – 27.–56. lpp.
28. *Prīmanis J.* Antropoloģiskais darbs Latvijā // Sējējs. – 1937. – Nr. 3. – 254.–259. lpp.
29. *Prīmanis J.* Ievads antropoloģijas metodikā: Somatoloģija. Somatometrija. – Rīga, 1940. – 123 lpp.
30. *Prīmanis J.* Antropoloģiskie pētījumi Latvijā // Zinātne tēvzemei. – Rīga, 1938. – 261.–266. lpp.
31. *Derums V.* Latviešu ķermeņa uzbūve laika perspektīvā. – Rīga, 1940. – 123 lpp.
32. *Витов М., Марк К., Чебоксаров Н.* Этническая антропология Восточной Прибалтики // Труды Прибалтийской экспедиции: Том II. – М., 1959. – 237 с.
33. *Чебоксаров Н.* Вопросы этногенеза народов Советской Прибалтики в свете данных этнографии и антропологии // Кратк. сообщ. Ин-та этнографии: Новая серия Т. XII. – М., 1950; *Чебоксаров Н.* Некоторые вопросы этнической истории Советской Прибалтики в свете новых этнографических и антропологических данных // Тр. Ин-та этнографии. Новая серия: Т. XIII. – М., 1954. – С. 3–12; *Чебоксаров Н.* Новые данные по этнической антропологии Советской Прибалтики // Тр. Ин-та этнографии. Новая серия: Т. XXIII. – М., 1954. – С. 13–35.
34. *Чебоксаров Н.* Основные проблемы этнической истории Советской Прибалтики // Тезисы докладов на объедин. конф. по археологии, этнографии и антропологии Прибалтики. – Москва, 1955; *Витов М.* Антропологические типы современного населения Прибалтики. – Москва, 1954.
35. *Моора Х.* Вопросы этногенеза народов Советской Прибалтики по данным археологии // Краткое сообщ. Ин-та этнографии АН СССР. – 1950. – 12. – С. 29–37; *Моора Х.* О древнейшей территории расселения балтийских племен // Сов. этнография. – 1958. – № 2. – С. 9–33.
36. Вопросы этнической истории эстонского народа. – Таллин, 1956. – 331 с.

37. Денисова Р. Антропологический тип ливов // Балтийский этнографический сборник. – 1956. – С. 229–244.
38. Grāvere R. Profesores Dr. habil. hist. LZA goda locekles Raišas Denisovas dzīves un zinātniskās darbības galvenie aspekti // Latvijas vēsturnieki: Dr. habil. hist. prof. Raiša Deniso: Biobibliogrāfija. – Rīga, 2000.
39. Denisova R. Antropoloģiskie pētījumi Latvijas vēstures institūtā // LVIŽ. – 1995. – Nr. 3. – 29.–52. lpp.; Denisova R., Grāvere R. Antropoloģijas zinātne Latvijas Vēstures institūtā // LVIŽ. – 1995. – Nr. 4. – 38.–47. lpp.
40. Денисова Р. Антропологический состав восточных латышей и восточных литовцев: Автореф. канд. дисс. – Москва, 1958. – 12 с.
41. Денисова Р. Новый краниологический материал из могильника латгалов 7–12 вв. и некоторые вопросы этнической истории восточных латышей // Изв. АН Латв. ССР. – 1964. – Nr. 2. – С. 3–14.
42. Денисова Р. К вопросу об антропологическом типе селов 11–12 вв. в связи с краниологическим материалом из могильника Леясдупелес // Изв. АН Латв. ССР. – 1964. – Nr. 5. – С. 19–30.
43. Denisova R. Austrumlatviešu antropoloģiskā tipa īpatnības sakarā ar viņu etnisko vēsturi // Arheoloģija un etnogrāfija. – 1968. – Nr. 8. – 93.–104. lpp.
44. Денисова Р. Палеоантропологический материал из неолитического могильника Крейчи // Сов. этнография. – 1960. – № 3. – С. 163–169.
45. Zagorskis F. Zvejnieku akmens laikmeta kaplauks. – Rīga, 1987. – 127 lpp.; Денисова Р. Антропологический состав и генезис мезолитического населения Латвии // Сов. этнография. – 1973. – № 1. – С. 60–69; Denisova R. The genesis and evolution of the Neolithic population of the Eastern Baltic lands // IXth Intern. Congr. of anthropol. and ethnological sciences. – Chicago, USA, 1973.
46. Денисова Р. Новые данные об антропологическом типе населения фатьяновской культуры // Сов. этнография. – 1966. – Nr. 4. – С. 24–37.; Denisova R. Fatjanovieši un viņu vieta auklas keramikas kultūru lokā (pēc kраниoloģiskā materiāla) // Ref. tēzes par arheologu antropologu un etnogrāfu 1969. gada pētījumu rezultātiem. – Rīga, 1970. – 18.–20. lpp.; Denisova R. Fatjanover und ihre Stelle unter den Stämmen der Schnurkeramikultur // Congr. inter. des sciences prehistoriques Belgrade, 1971. – Moscow, 1971. – 16 Pp.
47. Денисова Р. Граудонис Я., Гравере Р. Кивуткалнский могильник эпохи бронзы. – Рига, 1985.; Денисова Р. Опыт реконструкции структуры общества по данным могильника эпохи бронзы // Советская этнография. – 1984. – 6. – С. 29–41; Denisova R. The reconstruction on the anthropological composition on the bronze age population: burial ground of Kivutkalns Latvian SSR // Anthropologie. – 1968. – XXIV / 1–2. – Pp. 133–138.
48. Денисова Р. Популяционно-антропологический аспект этногенеза. – 1987. – 6. – С. 37–47.
49. Denisova R. Mezolīta cilšu ģenēze // LPSR Arheoloģija. – Rīgā, 1974. – 52.–53. lpp.; Neolīta cilšu antropoloģiskais sastāvs un to ģenēze // Turpat. – 53.–57. lpp.; Antropoloģiskie tipi agro metālu laikmetā // Turpat. – 92.–93. lpp.
50. Sk. Latvijas Vēstures institūta arheoloģisko sesiju materiālus no 1966. līdz 1971. g.

51. Денисова Р. Прибалтийские финны на территории Латвии в 1–2 тыс. н.э.: Взаимосвязи балтов и прибалтийских финнов. – Рига, С. 7–19; *Denisova R.* Baltijas somi Latvijas teritorijā // Ref. tēzes par arheologu darba rezultātiem 1968. g. – Rīga, 1969. – 7.–10. lpp.
52. Денисова Р. Антропология древних и современных балтов: – Москва, 1973.: Автореф. докт. дисс. – Рига, 1973. – 50 с.
53. Денисова Р. Особенности дерматоглифики латышей // Вопросы антропологии. – 1970. – 34. – С. 109–121.
54. Зубов А. Одонтологические исследования в Прибалтике // Сов. этнография. – 1972. – № 1. – С. 68–72.
55. Денисова Р. Антропология древних балтов. – Рига, 1975. – 400 с.
56. Денисова Р. Этногенез латышей (по данным краниологии). – Р., 1977. – 360 с.
57. *Denisova R., Boiko M.* Mūsu ēras 1. g. tūkst. baltu tautu etniskajā vēsturē un tā atbalsis tautas mūzikā. // “Grāmata”. – R., 1990. 5.–13. lpp.; *Denisova R.* Baltu cilšu etniskās vēstures procesi 1. gt. // *Latv. ZA Vēstis.* – 1989. – Nr. 12. – 20.–36. lpp.; *Denisova R.* Baltu ciltis Baltijas somu teritorijā // *Latvijas vēsture.* – 1991. – Nr. 2. – 7.–11. lpp.; *Denisova R.* Latviešu antropoloģija. kultūrvēsturisko teritoriju atspulgā // *Latvijas zemju robežas 1000 gados.* – R., 1999. – 9.–25. lpp.; *Денисова Р.* Передвижение племен в Восточной Прибалтике в I тыс. н.э. // Доклад в Турку. – 1984.; *Денисова Р.* География антропологических типов балтских племен и этногенетические процессы в I- начале 2 тысячелетии на территории Литвы и Латвии. Балты, славяне, финны (этногенетические процессы). – Р., 1990. – С. 28–31.
58. Гравере Р. Этническая одонтология латышей. – Рига, 1987. – 240 с.; *Grāvere R.* 1. gt. beigu – 2. gt. sāk. baltu cilšu odontoloģiskie tipi // *LVIŽ.* – 1996. – Nr. 3. – 5.–24. lpp.
59. *Gerhards G.* Latvijas iedzīvotāju ķermeņa uzbūve 5.–14. gs. un daži etniskās vēstures jautājumi // *LVIŽ.* – 1993. – Nr. 1. – 9.–21. lpp.; *Gerhards G.* Neolīta iedzīvotāju ķermeņa fiziskā uzbūve // *LVIŽ.* – 1999. – Nr. 1. – 5.–20. lpp.
60. *Zariņa G.* Vidzemes 15.–18. gs. latviešu antropoloģiskais raksturojums // *Arheologu sesijas materiāli par 1982./83. g.* – Rīga, 1984. – 122.–124. lpp.; *Zariņa G.* Daudziesu kapulauka kраниoloģiskā materiāla raksturojums // *Arheoloģija un etnogrāfija.* – 1986. – Nr. 15.; *Zariņa G.* Latgales 14.–18. gs. iedzīvotāju antropoloģiskais raksturojums // *LVIŽ.* – 1998. – Nr. 3. – 5.–18. lpp.
61. *Kokare I.* Latvijas karavīru bioloģiskā statusa izvērtējums, pamatojoties uz 1939. un 1996. gada izpētes rezultātiem: Promocijas darbs. – Rīga, 1998.; *Kokare I., Cauna N.* Latviešu vīriešu somatisko pazīmju teritoriālā mainība 1939. gadā // *Acta Medico-Historica Rigensia.* – Rīga, 1999. – Vol. IV. – 373.–390. lpp.; *Kokare I., Vētra J., Krūmiņa Dž.* Par gadsimta pārmaiņu raksturu Latvijā // *Latvijas vēsturnieki: Dr. habil. hist. prof. R. Denisova: Biobibliogrāfija; Kokare I., Vētra J., Krūmiņa Dž.* Par jaaktu laulību pēcteču morfoloģiskā statusa īpatnībām. – Turpat.
62. Sk. Latvijas Medicīnas vēsturnieku apvienības darbības pārskatus // *Acta Medico-Historica Rigensia.* – Rīga, 1994. – Vol. II (XXI). – 379.–398. lpp.; *Acta Medico-Historica Rigensia.* – Rīga, 1997. – Vol. III (XXII). – 367.–384. lpp.

Latvia's Anthropology at the Turn of an Epoch
(a review of anthropological research in the 20th century) (Summary)
By Rita Grāvere

Anthropology in Latvia has over 100-year research traditions. German physicians towards the end of the 19th century began it. In 1920 the Swedish anatomist and anthropologist G. Backman laid the foundation of the Latvian school of anthropology by beginning a wide research programme of the inhabitants of Latvia. After World War II the centre of Latvia's anthropology was shifted to the Institute of History of Latvia's Academy of Science, where R. Denisova began work. Under her guidance a large amount of chronological material was collected which embraced the whole period from the Stone Age up to our days. From 1964 to 1971 the expedition organised by R. Denisova studied 6000 representatives of the Baltic nations – Latvians and Lithuanians according to several anthropological programs. Prof. R. Denisova, who is celebrating her anniversary this year, has during 40 years been organising a laboratory of anthropological research, which is working under the auspices of the Institute of History of the LU. A new cycle of anthropological research has been started in the last decade at the Anatomy institute of the AML. The works of the institute have reviewed the traditions of researching the Nations live forces. All scientific workers who carry out research work are united in this centre of Latvia's Association of Anthropologists.

Rita Grāvere, *Dr. hist.*

LU Latvijas Vēstures institūts

Akadēmijas lauk. 1, LV 1050, Rīga, Latvia